

Lidiya Mihova

(Institute for Literature – Bulgarian Academy of Sciences ;
Bulgarian School at the European Association “Cyril and Methodius” Strasbourg)

A Valuable Study on Bulgarian Theatre Criticism

Nikoleta Pūtova. Bulgarian Drama and Theatre: A Critical Chronicle (1866–1910).
Boyan Penev Publishing Centre – Institute for Literature, Bulgarian Academy of
Sciences, Sofia, 2023. ISBN 978-619-7372-67-0

Abstract: The text offers a review of Nikoleta Pūtova’s scholarly study on the critical reception of dramatic works and theatrical interpretations in Bulgaria between 1866 and 1910. The study makes a significant contribution in several key areas. First, it offers an analytical parallel reading of the dramatic text, of its stage interpretation, and of the corresponding critical responses. Second, it provides, for the first time, a comprehensive examination of Ivan Vazov’s entire dramatic body of work and of his role in shaping the foundations of Bulgarian drama and theatre. Third, for the first time again, consideration is given to the involvement of foreigners in the consolidation of the Bulgarian theatrical culture, as well as to the ways in which this involvement was assessed by the periodical press.

Лидия Михова

(Българско училище в Страсбург, Европейска асоциация „Кирил и Методий“, Франция;
Институт за литература – БАН)

Ценно изследване върху българската театрална критика

Николета Пътлова. Българската драма и театър Критическа хроника (1866 – 1910). Издателски център „Боян Пенев“ – Институт за литература при БАН, София, 2023. ISBN 978-619-7372-67-0

Николета Пътлова е автор на множество научни публикации и утвърден специалист по история на българската драматургия и театър през епохата на Възраждането. В книгата „Българската драма и театър. Критическа хроника (1866–1910)“ тя за първи път в нашата литературно-историческа наука изследва цялостно критическата рецепция на драматургичните текстове и театралните интерпретации за периода от 1866 до 1910 година.

Монографичният труд е приносен и новаторски в няколко посоки. Първо, с аналитичния паралелен прочит на драматургичната творба, на театралната ѝ интерпретация и на критическите отзвучи – както за драматургичните текстове от разглеждания период, така и за сценичните постановки. Второ, за първи път се изследва цялостното драматургично творчество на Иван Вазов и участието му в утвърждаването на българската драма и театър. При това, без да се надценява или подценява значимостта на Вазовото присъствие в литературния и театрален живот на пред- и следосвобожденска България. И трето, но не и последно по значение, за първи път се представя участието на чужденци в утвърждаването на българския театър и оценките за това участие в периодичния печат.

Бързам да подчертая, че езикът на изследването е изключително изчистен (спрямо употребите на научна терминология), което допринася книгата да е достъпна и за професионалисти изследователи, но също за студенти, както и за всички интересувачи се от

културното ни минало. Тук читателят ще намери информация за етапите на формиране на театралната култура сред българите, за разгорещените спорове „за“ и „против“ театъра, за понякога страстните и куриозни полемики в печата, за институционализирането на една нова за българското общество форма на културно участие и на приобщаване към европейската цивилизованост.

Сред заслугите на труда е прецизната, трудоемка и все по-рядко срещана работа с изворовия материал. Детайлното, бих казала педантично проучване и систематизиране на значителен корпус от текстове – драматургични произведения, критически рецензии, театрални отзиви, полемики в печата – би било полезно за специалисти от различни области на хуманитарното знание.

Изследването на Николета Пътова деликатно, но и убедително участва в дългогодишната, периодично възобновяваща се дискусия относно периодизацията на българската литература. Трудът недвусмислено подчертава подвижността и еластичността на границите на литературните периоди, невъзможността да сведем литературните явления и процеси до определено историческо събитие, колкото и значимо да е то. В този смисъл, 1910 година, с цялата условност и на това „рамкиране“, се явява по-логична граница на „възрожденския етап“ в развитието на българската драматургия и театър, отколкото 1878. Вазовото творчество, от десетилетия представяно в учебници за ученици и студенти, в трудове по история на българската литература след Освобождението, също е отнесено към възрожденската епоха, на която принадлежи и със своята поетика, и като идеология.

Фокусът е върху диалога между писатели, театralи, критици и публика. Откroени са явни или скривани напрежения в отношенията между институционално ангажираните фигури в театралния живот. Накратко – текстът ни потапя в духа на времето и провокира размисли и питания относно представите за значимост, ценност и за полезност на предела на две епохи, когато един народ, потънал в забрава за векове, става нация и отново заема своето място в европейската култура и цивилизация.

Изследването е ясно и логично структурирано. Състои се от три глави: „Възрожденското „за“ и „против“ българския театър“, „Драматургията на Иван Вазов и възрожденското наследство“ и „Чужденците в българския театър“.

Още в *първата глава* е представен балканският контекст в областта на театралното дело, при това не самоцелно, а за да анализира скептичното отношение на българите към „позорището“ и да обясни закъснялото зараждане на театъра в сравнение с другите балкански народи. Откroени са тези, чийто контакт със западноевропейската театрална практика е бил най-активен и пряк – хърватският и румънският, гърците от островите, останали под влиянието на Венеция. Влияние оказва и присъствието на литургичната драма в църковния ритуал в католическата църква.

Разбира се, важно място в изследването е отделено на спора за театъра, който „...е проява на идентичностна криза. Той е частен елемент от по-цялостната промяна, която настъпва в менталността на българите“. Авторката посочва, че „по своята дълбока същност спорът за българския театър означава процес на търсене, а не на отхвърляне. В този смисъл, той е позитивен“.

Пътят от първите български театрални представления до първите постановки на „бащата на българската драма и театър“ – Добри Войников – не е дълъг. Николета Пътова подчертава, че катализаторът на „българския интерес към театъра са „чужбина“ и „чужденците“, т.е. това са българите с европейска образование. Изтъква също важната роля на историческата драматургия и специално на драматурга и режисьора Добри Войников. В книгата неотменно присъства мотивът за значимостта на чуждите влияния и опит за

изграждането на театралната култура у българите. Дебатите за българския театър са анализирани научно обективно и последователно са представени аргументите и на неговите отрицатели, и на апологетите. Важен етап се оказват 70-те години на XIX век, когато започва да се поставя въпросът и за това „как“ се пише за сцена. Очертават се две групи в спора – по-консервативните се обедняват около вестниците, издавани в Цариград – „Съветник“, „Турция“, „Право“, списание „Читалище“, докато в Букурещ, изданията на руските възпитаници – „Свобода“, „Независимост“, „Дума на българските имигранти“, „Периодическо списание“, събират привържениците на театъра. Специално място е отделено на критика Каравелов. През 70-те години се появява и първият „театроведски анализ“, свързан с драмата на Васил Друмев „Иванку, убиецът на Асеня I“, който предизвиква първия значим литературно-критически спор през Възраждането. Приноси са страниците, посветени на театралните занимания на Димитър Шишманов и неговата „Реч за театъра“, произнесена при представянето на „Многострадална Геновева“ в Свищов, но публикувана две десетилетия по-късно от сина му проф. Иван Шишманов.

Втората глава – „Драматургията на Иван Вазов и възрожденското наследство“ – е най-обемната и би могла да се чете като „книга в книгата“. Тя е центрирана около Вазовото драматургично наследство, представянето му на българската „сцена“ и критическата му рецепция.

На страниците, посветени на драматурга Вазов, оживява времето на „второ/то Възраждане“ – 80-те години, определени „като непродуктивна среща между незавършеното минало и неустановеното/неясното настояще“. Авторката стига до интересния извод, че

„критиката и теорията изпреварват във визията си за българския театър и драматургия постиженията на практиците в тези изкуства. Любопитно е, че пишещите за театъра и драмата – продължава тя – са автори или преводачи на новопоявяващите се драми. Но самите те не съумяват да спазят собствените си изисквания за нивото на българската драматургия.“

Изследването се осъществява през прецизен анализ на Вазовите драматургични опити, детайлно аналитично представяне на това как съвременниците – зрители, писатели, критици, режисьори и актьори – възприемат драматурга Вазов. И още нещо важно – текстът откроява изграждането на националните културни институции в България през творчеството на Народния поет.

Изследването на 90-те години на века, определени като „още едно преходно десетилетие“, започва със завърналия се в България Иван Шишманов, предприел впечатляващо културно строителство. Неговата визия надхвърля възрожденската идея за усвояване на чуждите модели и съвпада с идеите на д-р Кръстев и Пенчо Славейков „българското да бъде част от европейското“.

Отново през Вазовата драматургия и театрални интерпретации на творбите му са проследени промените през първото десетилетие на новия XX век: в нагласите, в театралния репертоар, преодоляването на едноплановото „романтично патетично“ възприемане на миналото.

Фигурата на Вазов възплъщава търсенията и колебанията, успехите и неуспехите на зараждащата се българска драматургия. Коментирани са пиесите на Вазов от Румелийския период (пребиваването в Пловдив) до началото на Балканската война. Проследена е цялостната практика, осъществена от Вазов в полето на драмата и театъра – работата по собствените пиеси и адаптации („Руска“, „Към пропаст“, „Хъшове“, „Под игото“), изявите му като литературен и театрален критик, като журналист-редактор. Тази част е особено богата с привлечения извор материал в авторитетни на времето периодични издания. Въпреки че Вазов в тази глава заема централното място, открояват се и

фигурите на ранния д-р Кръстев, чиято статия „Столичния театър“ е програмна за развитието на българския театър, на Пенчо Славейков и студията му „Национален театър“, на Александър Балабанов и Иван Андрейчин до Лидия Шишманова с отзивите в списание „Български преглед“. Специална част е отделена на критическото присъствие на Алберт Гечев. Същевременно изследването установява диалог между различни културни периоди, коментирайки по-късните публикации на Стилиян Чилингиров или на Цветан Минков за Войниковите пиеси, например. Отново ще подчертая, че тази част носи бележите на самостоятелна книга.

Третата глава – „Чужденците в българския театър“ – поставя в центъра въпрос, по отношение на който културната ни история е в дълг, а именно за ролята и за приноса на чужденците в утвърждаването на модерната българска култура. През призмата на участието, предимно на чехи и на хървати, в изграждането на театъра като културна институция, са поставени и проблемите за противопоставянето на старо и ново, на традиционни нагласи и модерни потреби, на люшканията в българското общество (от Възраждането до днес) между „своето“ и „чуждото“. След като не пропуска да изтъкне ролята на чужденците (Йозеф Майзнер) в градовете, където се играят първите възрожденски „позорища“, Николета Пътова проследява присъствието на чужди актьори и режисьори в утвърждаването на професионалния български театър (от Гавра Йованович, Адам Мандрович, Сергиян Туцич, Андрея Фиян, Мария Щроци, София Звонарева до Йозеф Шмаха) и оживените критически реакции в периодичния печат. Чуждите театрални школи (във Виена, Москва, Париж, Петербург), където се подготвят български актьори и актриси, също дават своя принос за повдигане на художественото ниво на постановките. Третата част отваря задълбочено и детайлно проучване на ролята на чужденците в изграждането на културните институции на новата българска държава.

Това интердисциплинарно изследване, съчетаващо литературноисторическия подход със социокултурни и социопсихологически наблюдения, проблематизира същностни процеси и питання (от Възраждането до днес) – за чуждите влияния, за традицията, за елитарното и популярното изкуство, за колебанията между „изконно наше“ и универсално. Читателите ще разпознаят имена на личности – строители на българската култура, но също и на такива, непрескочили границите на своето време, но провокирали или подготвили появата на новото. Умелото, многопосочно разгърнато контекстуализиране на цялостната литературно-театрална среда, постиженията и неуспехите, водещите и маргинални явления и процеси е още едно достойнство на труда.

Книгата на Николета Пътова издава почтено отношение към миналото и паметта за него. Както пише Петко Славейков в своя статия:

„Всяка книга, всякой вестник има душа... Тя е душата на писателя или на съчинителя...“ (Петко Р. Славейков. Съчинения. Т. 4. С., 1979, с. 375.)

Душата на тази книга е почтена и фина, самовзискателна и толерантна. Сред най-същностните и важни послания в нея са тези за вярност към автентичността на текста и неговата епоха, за разбиране и уважение към спецификите на епохата, когато една култура – българската – преоткрива себе си и се развива като европейска. И също – за нестихващите предизвикателства пред литературния историк, надникнал зад завесата на миналото.